

Використання словників як ефективного засобу навчання майбутніх документознавців української професійної лексики

О.М. Решетілова

Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ, Україна

Paper received 24.10.15; Accepted for publication 09.11.15.

Анотація. У статті розкрито особливості використання словників як ефективного засобу навчання майбутніх документознавців української професійної лексики. На основі аналізу наукової літератури зроблено висновок, що робота зі словниками як ефективним засобом засвоєння професійної лексики майбутніми документознавцями має вагоме значення й повинна бути реалізована під час занять із професійно орієнтованих дисциплін. Використання словників можливе під час усіх етапів дидактичного циклу, кожен із яких передбачає різну за характером навчально-когнітивну діяльність студентів. У роботі узагальнено пропонувані в лінгводидактиці класифікації лексикографічних вправ, зокрема залежно від етапів навчальної діяльності.

Ключові слова: професійна лексика, майбутні документознавці, лексикографічні вправи, термінологічний словник, тлумачний словник, орфографічний словник

Вступ. Володіння професійною лексикою для сучасного фахівця-документознавця є одним з показників сформованості його професійної компетентності, оскільки він має широке функційне поле діяльності, пов'язане з одержанням, використанням, поширенням і зберіганням соціально значущої документованої інформації для досягнення стратегічних і тактичних цілей суб'єктів інформаційних відносин. Якісна реалізація цих завдань професіоналом залежить від рівня його підготовки у вищому навчальному закладі, цілеспрямованого впровадження компетентнісного підходу в освіту, який передбачає результативну спрямованість навчально-виховного процесу на формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до творчості й саморозвитку [5, с. 1].

Стислий огляд публікацій з теми. Однією із проблем сучасної лінгводидактики є пошук ефективних шляхів засвоєння майбутніми фахівцями професійної лексики. Це відбито в працях українських і зарубіжних лінгвістів, дидактів і лінгводидактів. Проблему становлення й розвитку термінологічної лексики розкрито в працях І. Білодіда, Н. Ботвини, Г. Винокура, Г. Волкотруб, В. Даниленка, П. Дудика, М. Жовтобрюха, І. Ковалика, І. Кочан, Л. Мацько, Г. Мацюк, Н. Москаленко, Т. Панько, О. Пономарева, Л. Симоненко та ін.

Особливості засвоєння професійної лексики майбутніми фахівцями різних галузей визначено в наукових дослідженнях Л. Барановської, Г. Бондаренко, В. Борисенко, С. Вдовцової, Л. Головатої, О. Гриджук, І. Дроздової, М. Лісового, К. Климової, Л. Лучкіної, В. Михайлюк, Н. Тоцької та ін. Аналіз наукових праць дав змогу дійти висновку, що ефективним засобом засвоєння професійної лексики дослідники вважають словники, адже вони є не лише продуктом діяльності, але й „вектором ідеології суспільства. Вибір дефініції, форми, сфери та ін., використання мовних одиниць залежить від ідеологічних і культурних настанов соціуму. У словнику, як у дзеркалі культури, відображено суспільні відношення у всьому своєму розмаїтті” [3].

Рівень загальної і мовленнєвої культури мовця, як слушно зауважує О. Семенов, багато в чому визначається тим, „які загальні і спеціальні лексикографічні знання має особистість, як володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набуті навички самостійної науково-дослідницької

роботи в галузі лексикографії, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань” [10, с. 41].

Зважаючи на це, робота зі словниками як ефективним засобом засвоєння професійної лексики майбутніми документознавцями має вагоме значення й повинна бути реалізована під час занять з професійно орієнтованих дисциплін. Саме ця думка й зумовила нас звернутися до розкриття проблеми використання різних типів словників на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

Мета статті полягає у визначенні особливостей використання словників як ефективного засобу засвоєння майбутніми документознавцями професійної лексики.

Матеріали й методи. У науковій літературі словник розглядають як сучасний дидактичний засіб, „джерело інформації”, зокрема „текстове джерело інформації” (А. Прокопенко) [8] і виділяють такі його функції: інформаційну, систематизувальну і функцію самоосвіти.

Грунтовний аналіз наукової літератури дав змогу М. Лаптевій дійти висновку, що в навчальному процесі словники використовують як джерела навчальної інформації; як засоби формування навичок навігації у складному інформаційному об'єкті; як засоби самостійної роботи з інформацією, поданою в середовищі internet, на електронних носіях, в іншомовних друкованих виданнях тощо [4, с. 5]. Використання словників можливе під час усіх етапів дидактичного циклу, кожен із яких передбачає різну за характером навчально-когнітивну діяльність студентів. Це зумовлює систематичне застосування лексикографічних вправ.

У лінгводидактиці лексикографічні вправи класифікують залежно від:

- етапів навчальної діяльності: проблемні (етап підготовки до сприймання нового); перцептивні (етап вивчення нового матеріалу); репродуктивні (етап формування вмінь і навичок); продуктивні (етап контролю) (О. Горошкіна);
- змістової характеристики завдання: власне лексикографічні; лексикографічно-орфоепічні; лексикографічно-лексикологічні; лексикографічно-орфографічні; лексикографічно-граматичні; лексикографічно-словотворчі (В. Шляхова);
- дидактичної мети: підготовчі (пропедевтичні), вступні, пробні, тренувальні, контрольні (А. Надолинська).

Комплексне використання цих видів вправ сприятиме формуванню лексикографічних умінь, а саме: користуватися словниково-довідниковими джерелами різних типів, зокрема базою даних електронної лексикографії; здійснювати порівняльний аналіз лексикографічних видань і систематизувати словникову продукцію, вилучаючи необхідну й оперативну інформацію; здійснювати цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних джерелах і критично оцінювати її достовірність; укладати лексикографічний матеріал із використанням НІТ [7].

Використання словника задля засвоєння студентами професійної лексики має широкий потенціал: поперше, дає змогу вивчати фахові лексикографічні праці, знати їх будову, специфіку викладу інформації, структуру словникової статті, розуміти, до якого довідкового джерела можна звернутися за потреби; подруге, словник пропонує достатньо вичерпну інформацію про сам термін: його структуру, семантику, походження, наявність синонімів тощо [2, с. 49].

Наслідки та їх обговорення. Зрозуміло, що кожен тип словників має своє функційне призначення. Глибшому сприйняттю й розумінню значення слів, усуненню вагань щодо правильності їх уживання в професійному мовленні допоможе робота з тлумачним словником, наприклад:

Прочитайте слова і словосполучення. Поясніть їх значення, скориставшись тлумачним і термінологічним словниками. Порівняйте вписані тлумачення. Чи відрізняються вони? Чим це зумовлено?

Анкета, документ, бухгалтер, видання, декларація, програма, деривативи, довідка, договір, угода, квиток, книга, ліцензія, наказ, проект, процес, розрахунок, скарга, статут, поліс, архів.

Поміркуйте, чи є серед пропонованих слів такі, що стосуються лише певної галузі знань. Додайте 5-6 документознавчих термінів. Поясніть їх правопис.

Власний досвід і спостереження за навчальним процесом переконали в необхідності застосування вправ та завдань, спрямованих на формування орфографічних норм студентів – майбутніх документознавців. Ефективними вважаємо такі вправи й завдання:

*Завдання 1. Переверте, чи правильно ви вимовляєте іменники на -ення, утворені від дієслів: **повідомити – повідомлення, оформлювати – оформлення**. За цим зразком утворіть і вимовте іменникові форми від таких дієслів: **замовляти, звільняти, креслити, затвердити**.*

Завдання 2. I. Запишіть слова, попередньо згрупувавши їх за ознаками наголошування: а) слова зі сталим наголосом; б) слова з подвійним наголосом; в) слова, у яких наголос розрізняє значення.

Адрес, заказник, алфавіт, мабуть, заповідач, архів, атлас, бони, помилка, зокрема, договір, допоміжний.

II. Доповніть список або складіть власний орфографічний довідник, включаючи ті слова, вимова яких викликає у вас найбільші труднощі.

Не викликає заперечень те, що особливе місце має бути відведено роботі з орфографічними словниками, що забезпечить підвищення грамотності майбутніх документознавців, оскільки дає їм змогу запам'ятати складні в правописному відношенні слова, урізноманітнює методи і прийоми вивчення правопису, сприяє

свідомому ставленню студентів до формування правописних умінь і навичок. Наприклад, можна запропонувати задля перевірки сформованості правописних умінь і навичок таку вправу:

Запишіть текст, уставляючи пропущені літери й знімаючи риску.

Документ – це результат відображення конкретної інформації на спеціальному матеріалі за визнач. ним стандартом чи формою.

Документом наз.вають усе те, що використовується для ре.страції, п.редачі та зб..реження інформації про будь/який пр..дмет.

Робота з документами є не/від'ємною частиною діяльності будь/якої організації. Документ є візитною карткою, додатковою р.кламою, частиною іміджу підприємства, організації, фірми тощо. Соціальна функція ділового мовл..ння (письмового та усного) важлива: ділове мовл..ння використовують у суспільних відносинах, для взаємозв'язків у галузі політичних, економічних, соціальних і культурних відносин. Якість службового документа б..зпосередньо впл..ває на характер виробничої діяльності та на її р..зультати. Від еф..тивності роботи з документами залежать успіхи кожної організації (З підручника „Документознавство”).

1. Випишіть слова іншомовного походження. Поясніть їх значення.

2. Запишіть ознаки, за якими класифікують документи.

Смислової точності та однозначності висловлювань досягають шляхом використання термінів. Цим специфічним словам притаманні такі ознаки: номінативність, наявність точної наукової дефініції, стилістична нейтральність, абстрагований, логіко-понятійний характер, однозначність. У фахових текстах доцільно уникати полісемічності, перенасиченості, термінологічних запозичень, використовувати тільки зрозумілі й недвозначні терміни, не варто також захоплюватися і власною термінотворчістю [11].

Однією з продуктивних форм роботи з термінами стане укладання майбутніми документознавцями тлумачного словника документознавчих термінів. Зауважимо, що в науковій літературі, зокрема у дисертаційних працях, присвячених проблемам засвоєння фахової термінології (Г. Бондаренко, Н. Бородіна, І. Дроздова, Н. Тоцька та ін.) описано послідовність цієї роботи: опрацювання лексикографічних джерел, з'ясування походження слова-терміна та його тлумачення.

Під час опрацювання студентами термінологічних словників і створення власних необхідно звернути їхню увагу, що ці словники, відображаючи лексику спеціальної сфери, мають чітко окреслене функційне призначення – показати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й техніки та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Наведемо приклади вправ і завдань, запропонованих студентам:

Завдання 1. Прочитайте визначення понять. Запишіть їх основні ознаки. Наведіть приклади документознавчих термінів. За потреби скористайтеся термінологічним словником.

Терміни – це цілком офіційні, прийняті й узаконені в певній галузі науки чи техніки позначення, назви

понять, наприклад: музичні: дієз, діатоніка, валторна, глісандо, нюансування, колоратура, рапсодія, мейстерзингер, нотоносець, музикознавство, камерна музика, локрійський лад, мелодичний мажор, паралельні тональності, струнні інструменти і т. ін. Специфіка термінів зумовлена сферою функціонування термінологічних одиниць, а саме тим, що терміни є номінативними одиницями мови науки й техніки, а не одиницями природної мови загалом. Саме в науковій сфері мови терміни виконують свої основні функції: номінативну – назви класу спеціальних об'єктів чи їх ознак; сигніфікативну – позначення загального поняття, яке належить до системи спеціальних понять цієї галузі знання; комунікативну – передавання в часі і просторі спеціального знання та ін. [9, с. 50].

Номенклатурні позначення – це символічні, умовні назви словесно-буквеної чи цифрової структури, які спеціально створюються на базі термінів денотативного типу, наприклад: музичні: медіатор MD 2, медіатор MD 3, камертон TF-288/a, камертон PP-100, блок-флейта DSR-351, гітара HW 220, гітара HW 300 NS, звукознімач single SP-001, звукознімач humbucker LP-001, модель струни Silver 203, модель струни 6C301 і т.ін. [9, с. 52].

Завдання 2. Зі словника документознавчих термінів виписати 15 прикладів. Якими частинами мови найчастіше представлені документознавчі терміни?

Завдання 3. Напишіть анотації двох термінологічних словників або розробіть мультимедійну презентацію одного з термінологічних словників для однокласників.

Не викликає сумнівів те, що викладачеві необхідно зосереджувати особливу увагу на вихованні у студентів чуття слова, формуванні вмінь вільно орієнтуватися в словниковому запасі української мови, розрізняти семантичні відтінки слів, добирати слова з урахуванням сфери, мети й ситуації спілкування, правильно їх уживати, засвоєнні майбутніми документознавцями закономірностей лексичної сполучуваності, збагаченні їхнього словника. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне передбачити на заняттях з української мови за професійним спрямуванням роботи зі словниками з культури мовлення, синонімів, антонімів, паронімів та ін.

Висновки. Отже, робота зі словниками як ефективний засіб засвоєння майбутніми документознавцями професійної лексики – складний процес, ефективність якого залежить від усвідомлення студентами закономірностей сполучуваності слів. Звичайно, у межах статті складно висвітлити всі аспекти окресленої проблеми, тому перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні ефективних технологій засвоєння студентами – майбутніми документознавцями професійної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошкіна О.М. „Не бійтесь заглядати у словник...” (Лексикографічна робота у 10 класі) О.М. Горошкіна // Дивослово. – 2000. – № 9. – С. 33-35.
2. Гридзук О. Термінологічний словник як джерело засвоєння фахової лексики / О. Гридзук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 1. – С. 47-57. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pippo_2014_1_6.pdf.
3. Дубичинский В.В. Теоретическая и практическая лексикография [Текст] / В.В. Дубичинский. – Вена: [б.и.]; Харьков: [б.и.], 1998. – 156 с.
4. Лаптева М.В. Дидактичні засади створення та застосування тлумачних словників в умовах інформатизації навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / М.В. Лаптева. – Х., 2004. – 20 с.
5. Малік Г.Д. Педагогічні умови реалізації компетентного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Малік Галина Дмитрівна. – К., 2011. – 20 с.
6. Надолінська А.С. Система вправ з розвитку лексикографічних умінь і навичок у майбутніх філологів / А. С. Надолінська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2011. – № 2 (12). – С. 371-376.
7. Надолінська А. С. Характеристика рівня сформованості лексикографічної компетенції студентів-філологів вищих навчальних закладів / А.С. Надолінська // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 2. – С. 260-263.
8. Прокопенко А.І. Інформаційна технологія лексичної кваліметриї дидактичних засобів (на прикладі підручників англійської мови): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А.І. Прокопенко. – К., 1999. – 17 с.
9. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики) / О. Павлова / URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnuhp/Ukr_term/2008_620/09.pdf
10. Семенов О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості // Олена Семенов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №2. – С. 41-44.
11. Семенов О.М. Роль і місце словника у розвитку комунікативної культури особистості дослідника / О.М. Семенов // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – Вип. 7. – С. 159-167. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/OD_2013_7_17.pdf.
12. Шляхова В. Робота із словниками на уроці української мови / Шляхова В., Нечитайло Н. // Українська мова і література в школі. – 2002. – №8. – С.11-14.

REFERENCES

1. Goroshkina, O.M. Do not be afraid to look in the dictionary ... (Lexicographic work in class 10) A. Goroshkina // Divoslovo. – 2000. – № 9. – P. 33-35.
2. Hrydzhuk, O. Glossary as a source of mastering professional vocabulary / O. Grydzhuk // Pedagogy and Psychology of Professional Education. – 2014. – № 1. – P. 47-57. / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pippo_2014_1_6.pdf.
3. Dubichinskiy, V.V. The theoretical and practical lexicography [Text] / V. V. Dubichinskiy. – Vienna: [BI]; Kharkov: [BI], 1998. – 156 p.
4. Lapteva, M.V. Didactic principles of creation and use of dictionaries in terms of education informatization: Abstract dis. cand. ped. sc.: 13.00.09 / M.V. Lapteva. – H., 2004. – 20 p.
5. Malik, G.D. Pedagogical conditions of realization of competent approach in the training of future document manager: Abstract dis. cand. ped. sc.: 13.00.04 / Galina Dmitrivna Malik. – K., 2011. – 20 p.
6. Nadolinska, A.S. The system of lexical exercises with graphic skills of future philologists / A.S. Nadolinska // Teaching science: theory, history, innovative technology: science. ma-

- gazine. – Sumi: SumDPU n.a. A.S. Makarenko, 2011. – № 2 (12). – P. 371-376.
7. Nadolinska, A.S. Characteristics of formation lexicographical competence philology students of higher educational institutions / A.S. Nadolinska // Coll. Sc. works of Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences). – Berdyansk : BDPU, 2010. – № 2. – P. 260-263.
 8. Prokopenko, A.I. Information technology lexical teaching quality control tools (for example, textbooks in English): abstract dis. cand. ped. nauk: 13.00.04 / A.I. Prokopenko. – K., 1999. – 17 p.
 9. Pavlova, O. Terms of professionalism and nomenclature signs (the issue of classification of special vocabulary) / O. Pavlova / URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ukr_term/2008_620/09.pdf
 10. Semenog, O. Lexicographic linguistic competence as an indicator of cultural identity // Olena Semenog // Ukrainian literature in secondary school. – 2008. – №2. – P. 41-44.
 11. Semenog, O.M. The role and place in the dictionary of communicative culture of the individual researcher / O.M. Semenog // Adult Education: Theory, Experience and Prospects. – 2013. – Is. 7. – P. 159-167. – / URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/OD_2013_7_17.pdf.
 12. Shlyahova, V. Work with dictionaries of the Ukrainian language in class / Shlyahova V., Nechitaylo N. // Ukrainian language and literature at school. – 2002. – №8. – P. 11-14.

Using dictionaries as an effective means of training Ukrainian professional vocabulary for future documentologists

O.M. Reshetilova

Abstract. In article features of using a dictionary as an effective means of training future documentologists Ukrainian professional vocabulary. Based on the analysis of the scientific literature the author concludes that the work with the dictionary as an effective means of mastering professional vocabulary future, document is of great importance and must be implemented in the classroom for vocational-oriented disciplines. The use of dictionaries is possible at all stages of the didactic cycle, each of which assumes a different character on the educational and cognitive activity of students. The author summarizes proposed in linguistics classification lexicographical exercises, including, depending on the stages of learning activities.

Keywords: *professional vocabulary, future documentalists, lexicographical exercise, terminological dictionary, dictionary, spelling dictionary*